

переліку абстрактних теоретичних узагальнень. Перспективним є аналіз взаємодії основних ліній програми з російської мови з соціокультурною та діяльнісною лініями мовної освіти в школах з російською мовою навчання [4].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8-14.
2. Громько Ю.В. Понятие и проект в теории развивающего образования В.В.Давыдова // Известия РАО. – 2000. – № 2.
3. Платонов К.К., Голубев Г.Г. Психология. – М., 1977. – С.80,82.
4. Психология / Под ред. А.В.Петровского. – М., 1986. – С.107, 116.
5. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование № 2 – 2003. – С. 58-64.

УДК 37.032

А.В. Воробйова

РОЛЬ ТЕКСТУ У ФОРМУВАННІ РИТОРИЧНИХ УМІНЬ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

У статті розкрито одну з актуальних проблем сучасної методики навчання мови – формування риторичних умінь учнів у процесі роботи над текстом промови. Подані теоретичні положення вдало переплітаються з уміннями, якими повинні володіти школярі, створюючи текст публічного виступу.

The article focuses on the actual problem of modern Methods of Teaching Language. It's about the process of forming rhetorical skills during pupil's working with the text of speech. The present theoretical theses successfully link with the skills of creating the text of speech.

На сучасному етапі вміння говорити набуває особливого значення, оскільки від цього залежить вибір правильних рішень у законодавстві, бізнесі, виробництві, політиці, освіті. Тому у процесі навчання української та російської мови актуально залишається проблема формування риторичних умінь учнів.

До того ж загальною тенденцією сучасної методики викладання мови є створення інтегративних програм, спрямованих на вивчення лінгвістичного об'єкта шляхом залучення теоретичного та прикладного доробку різноманітних дисциплін. Серед них важливе місце сьогодні займає риторика. Відповідно до чинних програм питання з практичної риторики розглядаються у 10 та 11 класах. Проте формування риторичних умінь школярів слід починати набагато раніше.

Проблеми засвоєння теоретичних основ красномовства й оволодіння практичними уміннями побудови текстів промов неоднозначно розв'язуються сьогодні такими вченими, як С. Абрамович, В. Вандишев, Н. Колотілова, Л. Мацько, М. Пентиліук, Г. Сагач.

Звертаючись до зв'язку риторики з лінгвістикою, Л.Мацько, наприклад, стверджує: «Якщо більшість лінгвістичних наук досліджують готовий текст, мовні одиниці та явища ... риторика вивчає і вибудовує за авторською настановою тривалий шлях до готового досконалого тексту. І не до абстрактного тексту, а до типів і жанрових видів текстів відповідно до конкретної настанови» [6: 17].

У нашій статті поставлено за мету визначити роль створення тексту промови у процесі формування риторичних умінь учнів основної школи і виокремити його специфічні особливості.

Звернемося до головного закону риторики. Відповідно до нього «основні розділи ... відображають етапи (ступені) від появи ідеї через втілення її у мовний матеріал, підготовку –

і до виголошення промови та одержання очікуваного ефекту від неї» [6: 90]. Тому цілісність становлення майбутнього оратора складається з оволодіння змістом кожного із розділів закону. Пропонуємо таблицю рівнів організації риторичної діяльності учнів, де пояснюючи зміст кожного етапу, ми спрогнозували результат необхідний для формування умінь промовця.

Усі етапи безпосередньо пов'язані зі створенням ефективного риторичного тексту, що виробляє «певний тип мовомислення» [6: 90] школяра, який називається «ораторським». Кожний елемент такої роботи формує вміння учнів діяти словом, тому для учителя важливо виокремити специфіку текстів виступів і вдало опрацювати ці особливості на уроці.

Таблиця 1.

Рівні організації риторичної діяльності

Етап	Зміст	Результат
інвенція	винайдення задуму, ідеї, мети	учить мислити
диспозиція	добір і розташування відповідного матеріалу	учить мислити логічно
елокуція	втілення змісту в мовні форми вираження	учить ефективному добору словесних форм вираження
меморія	тренування оперативної пам'яті	розвиває пам'ять
акція	виступ, публічне виголошення промови	учить правильному вибору риторичної позиції
релаксація	самоаналіз власних успіхів та невдач	учить самоаналізу, рефлексії

Слід зазначити, що в межах лінгвістики, прагмалінгвістики, психолінгвістики, теорії мовленнєвої діяльності та лінгводидактики текст розглядається на різних мовних рівнях, як: одиниця писемного мовлення (І. Гальперин, Л. Лосєва, В. Мельничайко); продукт усного мовлення (О. Гойхман, І. Ковалик, Т. Ладиженська, М. Стельмахович); сума, сукупність або множина фраз (Н. Кугіна, Є. Пассов); будь-яке завершене мовне утворення (І. Кочан); складний комунікативний механізм, посередник комунікації (О. Селіванова).

Як бачимо, множинність ракурсів розгляду текстів у гуманітарних науках, а також поліфункціональна й багатопланова природа цього мовного, комунікативного та культурного феномена зумовлює неоднозначність його дефініції.

Специфіку створення тексту промови розглядали такі дослідники, як С. Абрамович, В. Вандишев, С. Коваленко, Н. Колотілова, Л. Мацько, Л. Скуратівський. Моделювання тексту виступу, безперечно, має свої особливості. Тому доречним буде їх виокремити. Візьмемо, наприклад, текст «правильний» (за І. Гальпериним) як «витвір творчомовленнєвого процесу, що має завершеність, яка представлена у вигляді письмового документу, твір, що складається із назви (заголовка) і низки особливих одиниць (надфразових єдностей)...» [4: 18] і текст риторичний та спробуємо порівняти їх за формою, станом, структурою, організацією мовних одиниць, ознаками.

За формою «правильний» у синтаксичному та граматичному відношенні текст розглядається як одиниця писемного мовлення. Риторичний – на підготовчому етапі має письмову форму, але виконує свою функцію лише за умови реалізації у мовленні.

Стан стабільності і спокою мовних знаків «правильного» тексту змінюється у промові на рух, пов'язаний з риторикою мовлення і ситуацією спілкування. Саме тому для майбутнього ратора важливим є врахування аспектів культури мови, мовленнєвої етики, принципів і правил спілкування, тональності та атмосфери тощо. Текст виступу, зокрема, має чіткі ознаки дискурсу, який у сучасній комунікативній лінгвістиці розглядається як «тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників» [2: 322].

«Правильний» текст має певну структуру. Зазвичай вона тричленна. З точки зору лінгвістики, модель тексту – це певна послідовність, до якої належать: «вступний (інтродуктивний), основний (тематичний) і завершальний (інферативний)» [5: 56] блоки, об'єднані відповідними відношеннями. Риторичний текст (виступ) будується за моделю більш жорсткого клішованого типу, де регламентується характер самих компонентів схеми. З давніх часів ритори визначають необхідну наявність у вступі етикетних звертань, привітань, повідомлення теми, зацікавлення; в основній частині – елементів розповіді, опису, міркувань, доказів, аргументів і фактів; у висновку має звучати переконання, підсумок, заклик. Саме тому учні основної школи мають засвоїти використання таких елементів риторики, вдосконалюючи роботу над мовленнєвими формулами на кожному уроці. Композиція виступу може змінюватися, але має зберігати змістову єдність та підпорядкованість елементів, гармонійне співвідношення об'ємів та конструкцій частин. Текст промови не вимагає наявності заголовка, що компенсується обов'язковим елементом зацікавленості або безпосереднім повідомленням теми під час спілкування з аудиторією.

Говорячи про якість внутрішньої організації мовних одиниць «правильного» тексту, слід зазначити прагнення до образності, в якій цінується художнє слово, полісемія. Риторичний текст вимагає чіткої прагматичної цілі, що реалізується завдяки точності та ефективності слів. «Тому, – стверджує С. Абрамович, – теорію художньої мови вивчає поетика, а закони елокуції – риторика. Художнє слово створює образ дійсності, що будується на емоційному переживанні. Слово риторичне, не уникаючи образності, базується на точному, конкретному значенні» [1: 10]. Так, формуючи уміння правильно добирати слово, учні набувають досвіду створення ефективної промови для переконуючої комунікації.

Етап текстотворення, якому в класичній риторичній відведено третій розділ – елокуцію, означає ретельну роботу над створенням тексту промови. Серед основних ознак, на які слід звернути увагу учнів, виділяють правильність, логічність, доцільність, точність, виразність, ясність, етичність, естетичність. Розглянемо їх докладніше.

Правильність тексту в лінгвістичному розумінні означає добре володіння орфоепічними, орфографічними, граматичними, стилістичними нормами сучасної літературної мови. Правильність у риторичному розумінні тлумачиться значно ширше. Крім лінгвістичної правильності, вона містить насамперед правильне, не перекручене розуміння понять, термінів, якими передаються ці поняття, доречне вживання їх, зв'язок думок і понять у єдину теорію, ясність викладу. Робота над удосконаленням правильності промови формує уміння і звичку учнів користуватися граматики, правописом, словниками і мовними довідниками.

Логіка викладу думки у тексті виступу вимагає знання учнями мовних засобів, за допомогою яких можна точно передати предмет думання і саму думку про нього. Серед них слова з семантикою причинно-наслідкових відношень, відповідні граматичні форми, службові частини мови і синтаксичні конструкції. Кожне наступне положення риторичного тексту має органічно впливати з попереднього й бути підґрунтям для наступного. Логічність покликана формувати уміння дисциплінувати мислення школярів, закликає їх міркувати послідовно, спираючись на вдалу словесну форму.

Точність тексту виступу досягається умінням «узгодити знання матеріалу зі знанням мови» [6: 104]. Цей критерій відповідає за точність добору слів, а також уміння учня зіставляти стиль і жанр тексту з майбутніми умовами виголошення промови. Точність передбачає граматичну правильність. Без граматичної правильності важко досягти точності, але граматична правильність не є гарантією точності.

Ясність промови визначається як її зрозумілість і забезпечується точністю та логічністю. На письмі ясність досягається вмінням учнів послідовно лінійно викласти матеріал, ділити текст на абзаци відповідно до тем, підтем і сегментів думки, повторювати основні, ключові слова.

Запорукою виразності й естетичності є чистота підготовленого риторичного тексту. Ця категорія має протестуватися школярами на всіх рівнях: орфографії – грамотне письмо;

лексики – відсутність вульгаризмів, суржику, невмотивованих повторів; граматики – правильна, завершена будова речень, нормативні словоформи.

Виразність риторичного тексту виявляється через уміння учнів вірно користуватися стилями мови і художніми засобами: тропами і стилістичними фігурами, комбінуванням слів, що мають переносні значення, доречним використанням різноманітних синтаксичних конструкцій тощо.

Спираючись на всі попередні ознаки, учні вчать створювати ефективний риторичний текст, який здатен викликати у слухачів естетичне задоволення. Виступ має справити враження гарної, вишуканої мови, що досягається добором мовних засобів, потрібних для певної комунікативної настанови, гармонійною цілісністю тексту.

Отже, вище зазначене свідчить, що через уміння створити текст промови учні основної школи формують навички побудови тексту на визначену тему; розвивають здібності аналізувати текст з точки зору риторичної майстерності, інтегруючи знання з фразеології, лексикології, морфології та інших розділів мовознавства; розвивають комунікативні вміння, зв'язне мовлення, збагачують словниковий запас тощо. Тому виокремлення особливостей риторичних текстів різних типів, стилів і жанрів, безумовно, стане темою для подальших розвідок у даному напрямку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абрамович С.Д. та ін. Риторика загальна та судова: Навч. посіб./ С.Д. Абрамович, В.В. Молдован, М.Ю. Чикарькова – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
3. Вандишев В.М. Риторика: екскурс в історію вчень і понять: Навч. посібник. – К.: Кондор, 2003. – 264 с.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 137 с.
5. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 423 с.
6. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2006. – 311 с.
7. Сагач Г.М. Риторика: Навч. посіб. для студентів середніх і вищих навч. закладів. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. – 568 с.
8. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие. – К.: ЦУЛ, «Фитосоцицентр», 2002. – 336 с.
9. Скуратівський Л.В. Українська мова. Елементи практичної риторики. – К.: Освіта, 2004. – 128 с.

УДК 37.032

І.В. Гайдаєнко, В.Б. Хоменко

УДОСКОНАЛЕННЯ СТИЛІСТИЧНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті ґрунтовно аргументовано необхідність систематичної стилістичної роботи з учнями старшої школи та запропоновано систему вправ, спрямовану на удосконалення стилістичних умінь і навичок старшокласників.

The article deals with the necessity of regular stylistic work with pupils of the senior school, the system of exercises, which improve stylistic abilities of senior pupils is offered.

Українська мова – мова державного функціонування в Україні. Вона є засобом вираження національної культури й самосвідомості українців. Її функціональне призначення полягає в обслуговуванні усіх сфер діяльності людини, в забезпеченні її комунікативних потреб.